

11. Tyburski W. Etyka i jej zadania w ujęciu Juliana Ochorowicza / W. Tyburski // «Etyka». – № 14, 1975. – s. 255-267.

Ventsyk O. V. UNDERSTANDING OF PSYCHOLOGICAL ETHICS BY JULIAN OCHOROWICZ. The article is devoted to the analysis of Julian Ochorowicz's views on ethics – ukrainean-polish scientist, leading representative of philosophic and social opinion of the polish positivism epoch, philosophy doctor, docent of psychology and philosophy of nature, whose activity falls on the first part of 19 century and the beginning of 20 century. The scientist is an author of the project about scientific ethics, which consists of three parts: descriptive and normative ethics, that together form ethology (theoretical part of ethics, in which the connection of these parts of ethics is reflected, providing theoretical question about the acceptance and rejection of general norms), and ethoplastia, the function of which is the appliance of theoretically stated norms in practice. In new ethics' development Ju. Ochorowicz tries to give a particular meaning to it. Ethics directly and effectively influences on social life, that is why the author makes the detailed definition of the object of interest of certain parts of scientific ethics, which reflect in its structure the reachness of moral rules, principles, able in turn to regulate the social behavior. This field has important theoretical and practical tasks. It has to bring knowledge about moral events, to form the norms of behavior, and to teach to apply them in real life. Ju. Ochorowicz the support for ethical programs sees in psychological knowledge about a human that may allow to make ethics closer to practice and to have a real influence on moral sets of society. The program of Ju. Ochorowicz's scientific ethics is presented in the work "Method in ethics".

Key words: Julian Ochorowicz, psychology, ethics, morality, descriptive ethics, normative ethics, ethology, ethoplastia.

Отримано 7.04.2016

УДК 159.937.53

Германович Оксана Романівна

СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧАСУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Германович О. Р. СУЧАСНІ ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЧАСУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ. У статті подано результати теоретичного аналізу сучасного стану дослідження проблеми часу в психології, розглянуто психологічні концепції особистісної організації часу життя і діяльності, часо-просторових характеристик ціннісних відносин особистості зі світом протягом життєвого шляху, охарактеризовано рівні екзистенціального простору, в яких особистість виконує темпоральні функції. З позицій системно-структурного підходу сучасними дослідниками зроблена спроба пов'язати об'єктивний і суб'єктивний час особистості, які в інших підходах відриваються одне від одного або протиставляються один одному. В результаті теоретичного і емпіричного вивчення дослідниками було сформульовано центральне поняття, яке виражає специфіку даного напрямку досліджень, – поняття особистісної організації часу – часу життя і діяльності, що, в свою чергу, дозволяє узагальнити усвідомлювані та неусвідомлювані, інтуїтивні та емоційні способи регуляції часу, з якими зіткнулися дослідники особистісної організації часу діяльності, і врахувати різноманітний, типологічний характер такої організації. Сучасними науковцями розроблені концептуальні

моделі (особистісної організації часу, дискретно-вузлової структури часу життя, транспективи як здатності до інтегрування часу, психофрактальної концепції розвитку творчої особистості), що дозволяють узагальнити та поглибити знання щодо особливостей впливу часо-просторових характеристик на життєдіяльність та життєтворчість особистості.

Ключові слова: особистісний час, життєва позиція, життєва лінія, життєва перспектива, транспектива, життєва подія, хронотоп, фрама S, психофрактальна матриця.

Германович О. Р. СОВРЕМЕННЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ЛИЧНОСТНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ВРЕМЕНИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. В статье представлены результаты теоретического анализа современного состояния исследования проблемы времени в психологии, рассмотрены психологические концепции личностной организации времени жизни и деятельности, временно-пространственных характеристик ценностных отношений личности с миром на протяжении жизненного пути, охарактеризованы урны экзистенциального пространства, в которых личность исполняет темпоральные функции. С позиций системно-структурного подхода современными исследователями предпринята попытка объединить объективное и субъективное время личности, которое в других подходах рассматривается оторванным или противопоставленным друг другу. В результате теоретического и эмпирического изучения исследователями было сформулировано центральное понятие, которое выражает специфику данного направления исследований, – понятие личностной организации времени – времени жизни и деятельности, что, в свою очередь, позволяет обобщить осознанные и неосознанные, интуитивные и эмоциональные способы регуляции времени, с которыми столкнулись исследователи личностной организации времени деятельности, с учетом разнообразного, типологического характера такой организации. Современными учеными разработаны концептуальные модели (личностной организации времени, дискретно-узловой структуры времени жизни, транспективы как способности интеграции времени, психофрактальной концепции развития творческой личности), которые позволяют обобщить и углубить знание об особенностях влияния временно-пространственных характеристик на жизнедеятельность и життєтворчество личности.

Ключевые слова: личностное время, жизненная позиция, жизненная линия, жизненная перспектива, транспектива, жизненное событие, хронотоп, фрама S, психофрактальная матрица.

Вступ. Дослідження проблеми часу в психології здійснювалися в цілому ряді напрямків: класичні дослідження сприймання часу (Ю. М. Забродін, Ф. Е. Иванов, Е. Н. Соколов, П. Фресс та ін), переживання часу (Д. Гарбетте, Р. Кнапп та ін), часової перспективи (Р. Кастенбаум, Дж. Нюттен та ін) нейрофізіологічні, психофізіологічні особливості часової організації людини (Н. Н. Брагіна, Т. А. Доброхотова, Ю. М. Забродін, А. В. Бороздіна, М. А. Мусіна, Я. Освальд, С. Шервуд і ін), а також процесуально-динамічні об'єктивні часові характеристики самої психіки, такі, як швидкість запам'ятовування, швидкість реакцій, темпи, ритми нейрофізіологічних, психофізіологічних процесів (П. Фресс, Л. П. Гримак, Д. Т. Елькін, Т. М. Козина, Д. Н. Узнадзе). Проблема особистісного часу – часу розвитку особистості, мотивації, динаміки свідомого і несвідомого розглядається у працях П. Жане, Ж. Піаже, К. Левіна, Х. Томе; специфічні часові біографічні, подієві характеристики конкретного життєвого шляху досліджувались Б. Р. Ананьєвим, П. Б. Балтес, Ш. Бюлер та ін.

Вихідні передумови. Незважаючи на величезну увагу дослідників до проблеми на сучасному етапі розвитку наукового знання відсутнє уявлення

про співвідношення психологічного, особистісного, життєвого часу, не створена єдина концептуальна модель, яка розкриває співвідношення біологічного, психологічного, соціального і культурного часу, єдина теорія їх різноманіття.

Сучані дослідники існуючі напрямки вивчення часу умовно класифікують, виділивши основні аспекти його розгляду, наступним чином: перший – відображення психікою об'єктивного часу та механізми відображення сприйняття часу; другий – часові, тобто процесуально-динамічні характеристики самої психіки, пов'язані насамперед із ритмами біологічних, органічних, нейрофізіологічних процесів; третій – здатність психіки до регуляції часу рухів, дії та діяльності; четвертий – особистісна організація часу життя і діяльності, тобто часо-просторових характеристик ціннісних відносин особистості зі світом протягом життєвого шляху [4; 7].

На думку дослідників роз'єднання, відокремлення окремих дослідницьких напрямів, які стосуються психічних, особистісних, життєвих і діяльнісних особливостей часу, посилилося тим протиріччям, яке в явній або прихованій формі виникло між природничими науками (насамперед фізикою в її вивченні об'єктивного часу) та філософськими, гуманітарними науками, що описують екзистенціальний, ціннісний, історичний, в широкому сенсі слова – людський час. Сучасний стан знання дозволяє актуалізувати цю проблему як комплексну для низки гуманітарних наук – соціології, історії, психології і філософії і приступити до створення інтегральної концепції часу в психології [1; 4; 5; 8; 12].

Мета: теоретичний аналіз сучасних психологічних концепцій особистісної організації часу життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники школи С. Л. Рубінштейна, враховуючи класичні роботи щодо сприйняття часу, його переживання і відображення, продовжували розвивати (А. В. Брушлинський) і почали досліджувати природу особистісної і психічної організації часу. У руслі ідей діяльнісного підходу ці дослідження були спрямовані, з одного боку, на виявлення динамічно-темпоральних характеристик самих психічних процесів, станів, а з іншого – спиралося на уявлення про особистість як динамічну систему, що розвивається і змінюється у життєвому шляху як зовсім специфічному процесі. З метою реалізації філософсько-психологічної концепції С. Л. Рубінштейна про суб'єкта й особистість як суб'єкта життя на початку сімдесятих років 20 століття групою психологів на чолі з К. О. Абульхановою-Славською розпочато дослідження особистості в масштабах життєвого шляху (на відміну від традиційного для психології вивчення особистісних «рис» і структур). Завданням дослідників було: виявити, за яких умов особистість стає суб'єктом життєдіяльності, які функції і як вона виконує. Життєвий шлях розглядався як специфічний, розгорнутий у часі процес, в якому стикаються дві основні детермінанти: зовнішня і внутрішня, що виходить від самого суб'єкта. Суб'єктом стає тільки особистість, здатна вирішувати протиріччя між цими зовнішніми і внутрішніми детермінантами життя, таким чином створюючи умови для самореалізації, самовираження. У результаті теоретичних та емпіричних досліджень було сформульовано по-

няття суб'єкта, що виражає здатність особистості до організації життя, поняття «життєва позиція», «життєва лінія», конкретизовано поняття життєвої або часової перспективи, а також розроблено поняття активності, яка виступає як реальна організація часу життя, його потенціювання, прискорення, розширення, ціннісне наповнення [1].

На відміну від безлічі підходів, які підкреслювали суб'єктивність психологічного часу, концепція особистісної організації часу примикає до цілого комплексу досліджень життєвого шляху, життєвого циклу, життєвої перспективи (Б. Р. Ананьєв, П. Балтес, Дж. Нюттен, Р. Кастенбаум, Л. Франк, С. Л. Рубінштейн та ін) та передбачає онтологічний характер його організації особистістю. Такий широкий контекст постановки проблеми особистісної організації часу (часові характеристики психіки – з однієї, самої особистості – з іншого, життєвого шляху та його часових структур – з третьої сторони) дозволив довести тезу про наявність специфіки людського часу в цілому на відміну від часу фізичних процесів. Таким чином, з'явилась можливість розробки об'єктивного підходу до вивчення психологічного часу в силу доказів його специфічної онтологічної організації. Науковий доробок дослідників відкрив можливість диференціювати різні механізми часової організації на різних рівнях психіки, а особистість представити як суб'єкта, своєрідним чином інтегруючого ці рівні, що включає свій часовий тип в соціальний і культуральний часовий континуум, організуючого час свого життя і діяльності.

Категорія особистісного часу розкривається через поняття активності, яка і виступає як реальна організація особистістю часу життя – використання часу, його множення, прискорення, періодизація життя і т. ін. Тим самим певним чином зв'язуються об'єктивний і суб'єктивний час людини, які в інших підходах і дослідженнях відокремлювались один від одного. Ядром концепції особистісного часу є з'єднання об'єктивних, притаманних психофізіологічному, психічному рівню організації, особливостей часу і суб'єктивних (сприйняття, переживання, усвідомлення часу) характеристик часу. На основі психічного відображення на різних рівнях здійснюється взаємодія людини зі світом і одночасно розвивається здатність психіки до регулювання цієї взаємодії [1].

З метою аналізу способу організації життя, продовжуючи розробку концепції особистості як суб'єкта життя, дослідники запропонували сукупність трьох понять для позначення трьох просторово-часових, ціннісно-смыслових модальностей: «життєва позиція», «життєва лінія», «життєва перспектива». Життєва позиція є результат досягнень особистості, і в цьому сенсі вона акумулює її минулий досвід. «Логіку» або траєкторію життєвого руху особистості позначили поняттям «життєвої лінії», яка, відповідно, має висхідний або низхідний, переривчастий або безперервний (з точки зору самовираження, самореалізації особистості), конвергентний або дивергентний характер. Життєва перспектива створюється попереднім життям, коли вже досягнута особистісна життєва позиція дає особистості потенціал, пріоритети, які гарантують успішне майбутнє. Життєва перспектива – це реальний життєвий потенціал особистості, закладений її минулим досвідом, рівнем її роз-

витку, її здібностями, що й становить реальну рушійну силу, гарантуючи успішність її майбутнього [там же].

Сукупність цих понять дозволяє більш конкретно описати логіку життєвого руху особистості, його темпи, рівні, ціннісні характеристики, масштаби і протиріччя, виявити подвійну залежність часу життєвого шляху від особистісної здатності до організації часу та способу життя у часі. Життєвий часово-просторовий континуум, в якому здійснюється розвиток, зміни і рух особистості, є характеристика її ціннісного, особистісного часу, здатності до організації часу життя [там же].

Тенденція поєднання типологічного підходу з комплексним відкрила можливість розглядати онтогенетичний розвиток, не як вікову періодизацію, а як особистісний (тобто висхідний до рівня суб'єкта та індивідуальності) розвиток, для якого характерно вироблення ціннісного ставлення до часу. За результатами глибокого методологічного аналізу проблеми часу, В. І. Ковальов запропонував і розробив основні принципи її аналізу та концептуалізації: виділення і диференціація психологічної організації у людини і людиною часу, що включає процеси сприйняття, переживання, усвідомлення і ставлення до часу життя, та особистісної регуляції – використання, оволодіння і управління (перетворення) часу. В руслі концептуальних ідей П. К. Анохіна (формою «компенсації» незворотності часу є здатність до прогнозування, передбачення майбутнього, тобто ідеальна форма репрезентації майбутнього) В. І. Ковальов розробив поняття трансспективи як певної здатності поєднувати перспективу (майбутнє) і ретроспективу (минуле). Транспектива – це не тільки рух психіки, що здійснює огляд часу і збігається зі спрямованістю об'єктивного часу – рух від минулого до теперішнього і від нього до майбутнього, але зворотній рух від майбутнього до теперішнього і минулого. Транспектива – це здатність свідомості з'єднувати в минуле сьогоднішнє і майбутнє і тим самим підсумувати, інтегрувати час свого життя [2; 5].

Системний підхід, основні принципи якого склалися вже в загальній теорії пізнання починаючи з давніх часів у вітчизняній психології є визнаною методологічною платформою, на базі якої здійснюється значна кількість різнопланових досліджень.

З позицій системного підходу доведено неможливість розгляду парціальних окремих властивостей окремих психічних процесів і необхідність розкриття їх функцій лише у цілісній системі організації психіки (Б. Ф. Ломов).

Автор системно-стратегічної концепції творчої діяльності В. О. Моляко наголошує на необхідності «комплексного системного вивчення основних параметрів психіки, її прояву в діяльності, у функціонуванні особистості», створення «конкретних магістральних проробок», які «у синтезованому вигляді дозволять потім узагальнити матеріал, не розтікаючись кожного разу по численних розгалуженнях підходів, шкіл та інтерпретацій», одним з таких магістральних «входів» у загальну теорію людської поведінки вважає свідомість, причому творчу свідомість, оскільки «саме створюючо-перетворювальні функції свідомості представляють найбільший інтерес, та й складають її головний зміст» [8, с. 211].

У дослідженні О. А. Кривопишиної здійснено аналіз значущих об'єктивних подій та суб'єктивних переживань особистості в різних життєвих обставинах, визначаючи часо-просторові характеристики середовища, в якому відбувався онтогенез творчої особистості [6].

Часо-просторові характеристики середовища входять до нерозкладного поняття хронотопа: «Це – абстрактно-понятійне утворення, необхідне для формалізації та строго наукового вивчення багатьох конкретних явищ. Але смисли існують не тільки в абстрактному мисленні, – з ними має справу й художнє мислення. <...> Без такого часо-просторового вираження неможливо навіть найабстрактніше мислення. Отже, будь-яке входження в сферу смислів відбувається тільки через ворота хронотопів» [3, с. 121 та 289-290].

О. О. Ухтомський визначає «хронотоп» як системну єдність часу і простору. Поняття хронотопу вимагає визначення часових особливостей психіки стосовно певного простору, до системи, в якій вона виконує ті або інші функції.

Дослідники наголошують на важливості усвідомлення, що поняття простору в синтезі з поняттям часу, на основі ідеї хронотопу, допускає можливість його неієрархичності і, більше того, не фіксованої, а часової функціональної організації.

Таким чином, ідея хронотопу дозволяє розглянути взаємодію людини зі світом; принцип хронотопу певною мірою руйнує константність уявлень про відмінність зовнішнього і внутрішнього, що дозволяє припустити появу специфічної системи, яка має невпорядкований характер цього простору.

В даний час у філософії та суміжних науках виникло ряд теорій різних просторів, які дозволяють підійти до розгляду цієї проблеми і в психології. Це теорія ідеального як специфічного простору, уявлення про віртуальні простори та реальності і т. ін.

Вчення С. Л. Рубінштейна про психічне як процес, що знайшло подальший розвивиток у наукових працях А. В. Брушлинського, передбачає в порядку його подальшої конкретизації, розкриття в психіці не тільки регуляторної функції, але здібності до створення часово-просторових зв'язків, утворення динамічних просторів. Виявлено, що особистість впорядковує, спрямовує і координує психічну діяльність, тому саме особистість розглядається як інтегратор, організатор, координатор різних часів.

Дослідники виділяють певні рівні екзистенціального простору, в яких особистість – кожен раз по-різному – виконує темпоральні функції. Перше – це простір організму, схема тіла (як його називав М. О. Бернштейн), що включає особливості нейрофізіологічних, психофізіологічних (темпераментальних) швидкостей, темпів, ритмів, амплітуд руху і т. ін. Друге – це простір людської діяльності, що має свою часову архітектуру, специфічну організацію. Діяльність – створення особливого часо-просторового континууму, в якому особистість як суб'єкт пов'язує об'єктивно роз'єднані в часі і просторі об'єкти і явища, надає їм свою часову цілісність та циклічність, власні часові параметри та ритм. Практична діяльність завжди здійснюється в сьогоденні, у теперешньому часі, в той же час, у діяльності співіснують і з'єднуються

транссективні напрямки руху – з минулого в теперішнє та майбутнє – до мети, і від мети – з майбутнього – в даний час та минуле [1].

Свідомість інтегрує здатність психіки до відображення часу, в тому числі – до переживання часу, її власні динамічні особливості і, нарешті, її здатність до регуляції діяльності в часі. Ця здатність свідомості (інтегруюча всі механізми і часові особливості психіки) і стає основою особистісного рівня регуляції та організації часу. Особистісна здатність організації часу виникає як інтеграл різномодальних часових можливостей психіки і насамперед – часової регуляції діяльності. Особистість як суб'єкт діяльності регулює час її здійснення, узгоджуючи його з часом своїх психічних процесів (мислення, пам'яті), станів (сну, бадьорості, втоми, працездатності і т. ін.), своєю темпераментальною природою, віком (специфіка часу на різних етапах онтогенезу), з рівнем особистісних цілей та рівнем ідеальних моделей і програм.

Таким чином, «простір» діяльності певним чином організується у часі суб'єктом і розміщується у часі і просторі життя. Третій простір – це простір життя, де час набуває своєї нової якісної – ціннісної – характеристики. Ціннісний характер часу життя визначається його обмеженістю, необоротністю часу, але головна ціннісна характеристика часу життя пов'язана з потребою особистості у самовираженні, самореалізації, самоздійсненні у формах життєдіяльності та життєтворчості [6].

Психологічні аспекти життєдіяльності і життєтворчості розглядаються сучасною психологією в різних напрямках, але в їх основі лежить погляд на особистість як відносно сталу систему ставлень людини до навколишньої реальності й форм саморегуляції, вивчаються закономірності формування і розвитку особистості, процеси її самовизначення, життєвий шлях, стратегії і варіанти життя, відстоюється ідея єдності, цілісності життєвого шляху [9; 10; 12].

Дослідження (автор – І. А. Страцинська), присвячене проблемі життєвого шляху особистості з погляду структури часу життя, містить важливі висновки щодо наявності певної підпорядкованості життєвого шляху творчої особистості дискретно-вузловій низці вікових точок, у яких він поділяється на певні періоди творчості та періоди особистого життя. У творчих особистостей з різною спрямованістю життєвий шлях має відповідні відмінності за власною дискретно-вузловою структурою, причому ці своєрідно виокремлені вікові точки виконують роль подвійних вузлів (у площині творчості та у площині особистого життя). У часових відрізках, розташованих поблизу цих вузлових точок (особливо подвійних) фіксуються найбільш загострені особистісні прояви самовизначення, самоздійснення, творчої експансії та різкі зміни в особистому житті (а також «психологічні злами»). Щоправда, ця дискретно-метрична структура часу, що залежить від довготривалості життя творця, підпорядковується власному годиннику індивіда, а тому може бути розгорнута тільки у ретроспективу (тобто «передбачення» і «прогнози» неможливі) [11].

З точки зору відомої вітчизняної дослідниці психології життєвого шляху особистості Т. М. Титаренко: «Життєва програма є цілісною моделлю життєвого шляху, своєрідною матрицею життєвих цілей, рішень, настанов людини» [12].

«Життєву програму можна визначити як цілісну структуру, що охоплює основні життєві цілі та настанови, які мають стосунок до професійного, громадянського самовизначення, культурного зростання, особистого життя.

Одиницею аналізу життєвої програми є причинно-цільовий зв'язок у суб'єктивній картині життєвого шляху. Життєва програма передбачає свідоме ставлення до життя, тобто певний рівень довільної регуляції поведінки. Вона включає систему життєвих планів, що враховують і зовнішні обставини» [там же].

Таке розуміння розвитку особистості у часо-просторовому вимірі цілком вписується в рамки системного підходу, який передбачає аналіз психічних процесів тільки в системі взаємозв'язку всіх елементів, які набувають нових рис, що задаються її цілісністю.

У психофрактальній концепції розвитку творчої особистості (автор О. А. Кривопишина) доведено, що у процесі онтогенезу творчої особистості часо-просторові впливи на неї відбуваються таким чином [6].

У той чи інший період онтогенезу формуються певні мозкові структури. І яка часо-просторова життєва подія відбудеться у цей період (який, власне, є чутливим для візуального, аудіального, операційного – абстрактного чи конкретного, аналітичного чи синтетичного характеру, – емоційного і т.п. розвитку особистості, що формується), – така і вплине на формування особистісного, неповторного психофракталу. Така ж сама подія, яка відбувалася у нечутливий період (тобто подія відбулася, але відповідні мозкові структури на той момент ще не сформувалися, або сформувалися вже давно і на них уже відбилися інші події), не залишить істотного впливу: «запис на матрицю» вже зроблений інший, і рисунок фракталу буде іншим [там же].

За результатами емпіричного аналізу виявлено, що попри всі відзначені розбіжності в долі й творчості та у особистісних «фрактальних» конфігураціях спостерігається чітка кореляція між періодами найвищого визрівання основних мозкових структур та часо-просторовими впливами навколишнього середовища. Ця універсальна дія часо-просторових атракторів підпорядковується строгій схемі, котру авторка запропонувала визначати графічно як лінії фрази S – результату переходу із системи ввігнутості в систему опуклості.

Саме графічне зображення лінії S (покладеної набік: спочатку ввігнутість, потім опуклість) може послужити своєрідною «формулою» часо-просторової організації психіки людської особистості, зокрема, творчої, причому у її кореляції з певними віковими точками (точками онтогенезу).

Отже, у процесі онтогенезу творчої особистості можна виділити декілька основних етапів, або періодів.

Перший (на лінії S в цілому позначається як ввігнутий) – це період пасивного формування творчої особистості внаслідок впливів на неї певних часо-просторових чинників, які відбуваються на тлі визрівання певних мозкових структур (вертикальних, горизонтальних, латеральних).

Всередині цього етапу визначено додаткові етапи, які передають рух особистості під час цього етапу – першої частини фрази S.

Якщо на початку онтогенезу рух у цій частині відбувається глобально «згори вниз» (з тимчасовими «відповідями» особистості «вгору»): середовище впливає на особистість, – то в середині відбувається свого роду «нуль», зупинка, після якої рух поступово набуває тенденції розвитку «вгору».

Всі ці точки на умовній лінії розвитку чітко корелюють з основними точками онтогенезу з погляду визрівання основних структур.

Під час завершального етапу становлення, тобто наближення до остаточного визрівання всіх мозкових структур, настає *другий етап* (який відповідає другій частині фрами S – опуклій): у творчої особистості, що тільки формується, виникає свого роду «відповідь» на зовнішні впливи – бажання створити власний *віртуальний* простір (простір власне самотійної – оригінальної творчості), який спочатку проявляється у створенні власного *реального* простору (початок руху від нульової точки нагору ще у першій частині фрами S – ввігнутій).

Всі ці онтогенетичні точки чітко прив'язані до кількох періодів (з незначними коливаннями через індивідуальні розбіжності психічного визрівання досліджуваних творчих особистостей):

1) період від народження (чи навіть пренатальний) до 10-12 років – рух «згори вниз до нуля», I частина фрами S;

2) період від 10-12 років іноді до 14-16 – «від нуля догори», I частина фрами S;

3) період від 14-16 до 17-21 (дуже рідко 25-27) – «догори до верхнього нуля» (відповідає періоду остаточного визрівання всіх без винятку мозкових структур, тобто остаточного визрівання мозку в цілому), II частина фрами S;

4) період 17-21 (рідше 25-27) від верхнього нуля вниз, тимчасова регресія, чи скоріше «ревізія» можливостей мозку і психіки, II частина фрами S.

Потім відбувається парадоксальний рух «у зворотному напрямку»: по лініях фрами S вгору до найвищої точки у спробі побудови «віртуального» простору – простору власного твору, який, власне, є спробою «реконструювати» онтогенетичний власний, індивідуалізований простір. Це і є завершальний, «досконалий етап» – мета формування творчої особистості [6].

Висновки та подальші перспективи дослідження. З позицій системно-структурного підходу сучасними дослідниками зроблена спроба пов'язати об'єктивний і суб'єктивний час людини, які в інших підходах відриваються одне від одного або протиставляються один одному. В результаті теоретичного і емпіричного вивчення дослідниками було сформульовано центральне поняття, яке виражає специфіку даного напрямку досліджень, – поняття особистісної організації часу – часу життя і діяльності, що, в свою чергу, дозволяє узагальнити усвідомлювані та неусвідомлювані, інтуїтивні та емоційні способи регуляції часу, з якими зіткнулися дослідники особистісної організації часу діяльності, і врахувати різноманітний, типологічний характер такої організації. Сучасними науковцями розроблені концептуальні моделі (особистісного часу, дискретно-вузлової структури часу життя, трансспективи як здатності до інтегрування часу, психофрактальної концепції розвитку творчої особисто-

сті), що дозволяють узагальнити та поглибити знання щодо часо-просторових характеристик на життєдіяльність та життєтворчість особистості.

Перспективу подальшого вивчення проблеми вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні та аналізі результатів емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей сприйняття часу людьми з різними психодинамічними якостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абульханова К. А., Березина Т. Н.* Время личности и время жизни. – СПб. : Алетей, 2001. – 304 с.
2. *Анохин П. К.* Биология и нейрофизиология условного рефлекса. – М. : Медицина, 1968. – 557 с.
3. *Бахтин М. М.* Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
4. *Иванов Ф. Е.* Взаимодействие сенсорных систем при опознании временных структур. Автореф. дисс. канд. псих. наук, – М., 1980. – 24 с.
5. *Ковалев В. И.* Особенности личностной организации времени жизни // Гуманистические проблемы психологической теории. – М. : Мысль, 1995. – С. 179-185.
6. *Кривопишина О. А.* Процес літературної творчості як низка само подібних фракталів / О. А. Кривопишина // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / За ред. С. Д. Максименка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – Т. 9. – Ч. 3. – С. 99-109.
7. *Лосик Г. В.* Выявление единиц временной организации устного речевого сообщения. Автореф. дисс. канд. псих. наук, – М., 1977. – 20 с.
8. *Моляко В. А.* Проблемы психологи творчества и разработка подхода к изучению одаренности / Валентин Моляко // Творческая конструктология (пролегомены). – К. : Освіта України, 2007. – 388 с.
9. *Основи практичної психології : [підруч.] / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.* – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
10. *Особистісний вибір: психологія відчаю та надії : колективна монографія / [за ред. Т. М. Титаренко].* – К. : Міленіум, 2005. – 336 с.
11. *Страцинська І. А.* Дискретна метрика життєвого шляху творчої особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / І. А. Страцинська; Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2005. – 21 с.
12. *Титаренко Т. М.* Життєва криза очима психолога. [Електрон. ресурс] / Т. М. Титаренко. – Режим доступа: http://upsihologa.com.ua/tytarenko_crisis.html.

REFERENCES transliterated

1. *Abulkhanova, K.A., & Berezina, T.N.* (2001). *Vremya lichnosti i vremya zhyzni [Person time and lifetime]*. Saint Petersburg: Aleteia [in Russian].
2. *Anokhin, P.K.* (1968). *Biologiya i neirofiziologiya uslovnogo refleksa [Biology and neurophysiology of conditioned reflex]*. M.: Medetsina [in Russian].
3. *Bakhtin, M.M.* (1975). *Formy vremeni i khronotopa v romane: ocherki po istoricheskoi poetike // Voprosy literatury i estetiki [Time and chronotop forms in*

- roman: *historic poetry sketches // Literature and esthetic questions*]. М.: Khudozhstvennaia literatura [in Russian].
4. *Ivanov, F.E. (1980). Vzaimodeistviie sensorykh sistem pri opoznanii vremennykh struktur. Avtoref. diss. kand. psikh. nauk. [Interaction of sensor systems in identification of time structures.] Extended abstract of candidate's thesis. М. [in Russian].*
  5. *Kovalev, V. I. (1995). Osobennosti lichnostnoi organizatsii vremeni zhyzni // Gumanisticheskiie problemy psikhologicheskoi teorii [Specifics of personal lifetime organization // Humanistic problems of psychology theory]. М.: Mysl [in Russian].*
  6. *Kryvopyslyna, O.A. (2008) Proces literaturnoi tvorchoosti yak nyzka samo podibnykh fraktaliv // Aktualni problemy psikhologii: Entichna psikhologiya. Istorychna psikhologiya. Psikholingvistyka [Process of literary works as chain of analogous fractals // Actual psychological problems: Ethnic psychology. Historical psychology. Psycholinguistics] S.D. Maksymenko (Ed.) К.: DP "Informaciino-analitychne agenstvo" [in Ukrainian].*
  7. *Losik, G. V. (1977) Byiavlenie yedynic vremennoi organizatsii ustnogo rechevogo soobscheniia. Avtoref. diss. kand. psikh. nauk. [Identification of time organization units of oral speech message.] Extended abstract of candidate's thesis. М. [in Russian].*
  8. *Moliako, V.A. (2007) Problemy psikhologii tvorchestva i razrabotka podhoda k izucheniiu odarennosti // Tvorcheskaia konstruktologiya (prolegomeny) [Problems of creative psychology and elaboration of endowments study approach // Creative constructology (prolegomena)]. М. : Osvita Ukrainy [in Russian].*
  9. *Panok, V., Tytarenko, T., & Chepeleva, N. et al. (1999) Osnovy praktychnoi psikhologii : [pidruchnyk] [Applied psychology fundamentals : [textbook]]. К.: Lybyd [in Ukrainian].*
  10. *Tytarenko, T.M. (Eds.). (2005) Osobystisnyi vybir: psikhologiya vidchaiiu i nadii : kolektyvna monografiia [Personal choice: psychology of despair and hope : collective monography]. К.: Milenium [in Ukrainian].*
  11. *Stracynska, I.A. (2005) Dyskretna metryka zhyttevogo shliakhu tvorchoii osobystosti : avtored. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psikh. nauk: spec.: 19.00.01 [Discrete metrics of creative person lifeway] Extended abstract of candidate's thesis. Odesa. [in Ukrainian].*
  12. *Tytarenko, T.M. Zhytteva krysa ochyma psikhologa [Life crisis from psychologist view] upsihologa.com.ua Retrieved from http://upsihologa.com.ua/tytarenko_crisis.html [in Ukrainian].*

Hermanovych O. R. MODERN PSYCHOLOGICAL CONCEPTS OF PERSONAL LIFETIME ORGANIZATION. The article presents the results of theoretical analysis of the current state research of time problem in psychology, considered psychological concepts of the personal lifetime and activity organization, time-spatial characteristics of valuable relationship of the individual with the world within a lifetime, described levels of existential space in which a person performs temporal functions. From the standpoint of system-structural approach, modern researchers attempted to relate the objective and subjective personality time, while the other approaches detached from each other or opposed to each other. As a result of researchers theoretical and empirical study was formulated a central concept expresses the specifics of this area of research – the concept of personal time organization – a time of life and work, which in turn allows us to generalize conscious and unconscious, intuitive and emotional methods of time regulation, which was faced by researchers of personal time organization activities, and consider diverse typological nature of the organization. Modern scientists conceptual model (personal

time organization, discrete-junction structure lifetime, transsperspective as the ability to integrate time psychofractal concept of the creative person), allowing generalize and deepen the knowledge of the peculiarities of temporal-spatial characteristics of the personal life activity and creativity.

Key words: personal time, attitude to life, lifeline, life perspective, transsperspective, life incident, chronotop, S Fram, psychofractal matrix.

Отримано 6.05.2016

УДК 159.9

Гресько Вікторія Володимирівна

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОВІДНІ ЧИННИКИ ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гресько В. В. ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ПРОВІДНІ ЧИННИКИ ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Досліджено роль факторів професійної категорії, стажу та статевих особливостей у проявах самоактуалізації та перфекціонізму. Проведене порівняння особливостей перфекціонізму та самоактуалізації чоловіків та жінок дало такі результати: для жіночої статі характерний значимо більший загальний перфекціонізм, також наявна різниця між показниками самоактуалізації чоловіків і жінок, так у чоловічої статі показники вищі. Було вивчено зміни, які відбуваються у структурі перфекціонізму та самоактуалізації зі збільшенням робочого стажу. Визначено взаємозв'язки, що можуть існувати між стажем та перфекціонізмом і самоактуалізацією. Група досліджуваних з великим стажем роботи має вищі показники загальної самоактуалізації і нижчі показники з загального перфекціонізму. Здійснено порівняння показників з перфекціонізму та самоактуалізації для лікарів з різними кваліфікаційними категоріями. Можна стверджувати, з часом, набувши стажу та досвіду, засвоївши норми професійної діяльності, людина досягає в ній досить високих результатів, починає усвідомлювати себе в професії, самостверджуватися в ній, вдосконалювати себе відповідно до вимог, які висуває провідна діяльність.

Ключові слова: перфекціонізм, самоактуалізація, лікар, суб'єктно-орієнтований перфекціонізм, об'єктно-орієнтований перфекціонізм, соціально-наказовий перфекціонізм, стать, стаж, кваліфікаційна категорія, професійна діяльність.

Гресько В. В. ПЕРФЕКЦИОНИЗМ И САМОАКТУАЛИЗАЦИЯ КАК ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ВРАЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. Исследована роль факторов профессиональной категории, стажа и половых особенностей в проявлениях самоактуализации и перфекционизма. Сравнение проявления особенностей перфекционизма и самоактуализации мужчин и женщин показало: для женского пола характерный значимо больший общий перфекционизм, также имеется значительная разница между показателями самоактуализации мужчин и женщин, так у мужского пола показатели выше. Были изучены изменения, которые происходят в структуре перфекционизма и самоактуализации с увеличением рабочего стажа. Определены взаимосвязи, которые могут существовать между стажем, перфекционизмом и самоактуализацией. У группы испытуемых с большим стажем работы более высокие показатели общей самоактуализации и низкие показатели по общему перфекционизму. Проведено сравнение показателей перфекционизма и самоактуализации для врачей с различными квалификационными категориями. Можно утверждать, что, со временем, приобретая стаж